

Максим Геннадійович МАКСІМЕНЦЕВ,

кандидат економічних наук,

заступник голови правління Публічного акціонерного товариства

«Національна акціонерна компанія «Надра України»» (м. Київ)

КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Злочинність у сфері надрокористування – один з найбільш інтенсивно відтворюваних сегментів екологічної злочинності. Корисні копалини завжди перебували у фокусі уваги як організованих злочинних угруповань економічного спрямування діяльності, так і політико-кримінальних (владно-злочинних) симбіотичних утворень. При цьому, як засвідчує практика незаконного добування вугілля, бурштину і деяких інших складових надр України, до орбіти кримінальних промислів вказаних угруповань на найнижчому рівні їх розгортання залучені вельми широкі верстви населення, які не входять (принаймні, на рівні свідомого членства) до організаційних злочинних структур. Так, наприклад, лише на Рівненщині до незаконного видобування бурштину за найскромнішими підрахунками залучено близько 10 тис. осіб, а обсяги видобування на рік сягають від 120 до 300 т. з чистим прибутком до 300 мільйонів доларів США [1; 2].

Цілком зрозуміло, що у структурі детермінант злочинності у сфері надрокористування, а так само як і екологічної злочинності в цілому, чи не найбільш помітними є економічні фактори. Не потребує додаткової аргументації теза про те, що нинішнє економічне становище більшості населення України не може розглядатися як задовільне, гідне країни з високими цивілізаційними пріоритетами гуманістично-ліберальної перспективи. Справедливими, вочевидь, є зауваження, які робляться чи не у всіх кримінологічних дослідженнях з приводу компенсаторних функцій того чи іншого різновиду злочинності, реалізація яких спрямована на формування певного джерела доходу. Як справедливим варто визнати і те, що економічні фактори не однаково (у кримінологічно значущому аспекті) діють на різні категорії населення, навіть ті, що перебувають в одній умовній економічній ніші. Більше того, правий, як видається, і В. В. Лунєєв, який стверджує, що між економікою та злочинністю немає прямих зв'язків [3, с. 15]. На думку ж Я. І. Гілінського, з якою є сенс погодитись, економічні фактори не є специфічними щодо злочинності. Весь соціально-економічний лад породжує всі соціальні феномени, а не тільки злочинність [4, с. 9–10].

Тож провідні чинники злочинності у сфері надрокористування варто шукати в іншій, неекономічній, площині. На наше переконання, цієї площиною є сфера відтворення так званих культурно-психологічних криміногенних факторів. Останні є різномірними та репрезентовані широкою гамою кримінологічно значущих компонентів масової (якщо йдеться про детермінацію злочинності) екологічної свідомості та загальнокультурних практик (традицій) у сфері надрокористування. Серед них на особливу увагу заслуговують дві групи умовно однорідних криміногенних фад.

1. *Споживацьке відношення до природних ресурсів*, що є екстраполяцією психології корисливості та споживацтва у масовій загальній культурі. Ю. В. Орлов слушно наголошує на тому, що вказаний феномен виражає протиріччя, які мають планетарний масштаб відтворення й продиктовані загальноцивілізаційною кризою розумного, орієнтованого на відновлення, використання природних ресурсів [5, с. 142].

Неочікуваний наслідок теорії А. Сміта – пише В. П. Макаренко – полягав у тому, що проблеми соціальної моралі взагалі перестали цікавити економістів. Такий стан справ зберігається й досі в їх професійному середовищі, незалежно від того, яких ідеологічних та політичних орієнтацій вони притримуються – ліберальних, соціалістичних або консервативних, етатистських чи соціетальних [6, с. 24]. Об'єктивно зумовлений тривалий період особистісної несвободи, пов'язаний з підкоренням людини зовнішнім обставинам й необхідності постійного руху заради заробітку, виробив у сучасної людини типового ліберального мислення (*self-made man*) своєрідну залежність від цього руху. Бурхливий розвиток капіталізму у західних суспільствах протягом XIX–XX століть, поєднаний з поширенням та утвердженням протестантської етики (а особливо її радикально-фундаментального варіанту – пуританського кальвінізму) спричинив парадоксальний наслідок у сфері суспільної моралі. Його суперечливість виявилася при зіставленні теоретичних конструктів лібералізму в політиці та економіці з практичними наслідками його реалізації у сфері практичної етики, в тому числі й екологічної. Вільна, відповідальна, відірвана від держави особистість концентрується довкола «священної корови» лібералізму – власності. Саме власність та націлена на її здобуття праця поступово, але безповоротно, замість «визволення» людини з пут необхідності та здійснення її до сфер особистісного розвитку, реалізації власного людського потенціалу *поза суспільним виробництвом й обміном*, міцно прикувала її до свого сакралізованого образу [5, с. 142].

За подібної розстановки дійсних, а не декларативних, акцентів у системах соціальних практик, які демонструють очевидний розрив між аксіологічною та праксеологічною сферами буття сучасного українського суспільства, природні ресурси, надра, розглядаються у категоріях мінової вартості, як засіб особисто-го збагачення.

2. *Суттєва елімінація з масової свідомості екологічної проблематики*. Українське суспільство перебуває, на разі, у черговій гострій фазі своєї генези, що пов'язано з актуалізованим комплексом загроз національній безпеці, в тому числі й у частині економічної безпеки. Хронічні «запальні» процеси в структурах

політичної свідомості та пов'язаної з нею моральної соціальної нормативності, що раз у раз стають предметом для дискусій.

Сучасне українське суспільство, небезпідставно констатує Ю. В. Орлов, є аномійним. Навряд чи доречно вести мову про цілісність соціальної нормативності, наявність вагомих за масштабом охоплення населення конвенцій, навіть щодо найбільш принципових питань суспільного розвитку. Їй досі дається в знаки тягар тоталітарного минулого, діахромного сприйняття реальності та монологічної свідомості, що живиться патерналізмом й часто-густо обтяжена політичними конотаціями виключно (чи переважно) міфологічного, конспірологічного штибу [5, с. 144]. За таких умов політичне, історико-політичне, політекономічне, морально-правове перебуває у пріоритеті, адже набуває соціовітального значення, ролі тих зрізів соціальної реальності, в яких розгортаються найбільш значущі процеси загального, групового та індивідуального значення. Тож закономірною видається так обставина, що масова екологічна свідомість в частині, передусім, її ціннісного ядра перебуває у стані ерозії, знаходячись на периферії соціально регуляторних механізмів.

Доводиться констатувати, що ціннісно-смысловий конструкт «Природа» у сенсі неприхідного блага, індиферентного за своєю онтологічною сутністю щодо соціально-економічних, політичних критеріїв, в значній мірі елімінований як самодостатній і самоцінний, перебуває у блоці синкретичних соціальних конструктів, сурогатних форм самоідентифікації особистості епохи постмодерну. В таких умовах раціональне природокористування залежить, як правило, від ефективності юрисдикційних правоохоронних механізмів та, як виняток, від саморегулюючої здатності індивідів і соціальних груп.

Відтак, є підстави для висновку, що злочинність у сфері надкористування в значній мірі детермінована культурно-психологічними феноменами споживацтва та деформованості екологічної свідомості. При чому перший є наслідком другого. Тож необхідною умовою підвищення ефективності протидії злочинам означеної категорії є всемірний розвиток всіх форм екологічної свідомості, її актуалізація до рівня домінуючих чинників в структурі регуляторів соціальних практик.

Список бібліографічних посилань

1. Потіха А. Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення / Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ : сайт. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2065:problema-vidobutku-burshtinu&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 17.03.2018).
2. Семерак порахував, скільки мешканців Рівненщини займається видобутком бурштину // Ракурс : сайт. URL: <http://racurs.ua/ua/n71902-semerak-porahuvav-skilky-meshkanciv-rivnenschyny-zaймаetsya-vidobutkom-burshtynu> (дата звернення: 17.03.2018).
3. Лунеев В. В. Рыночная экономика и экономическая преступность в России // Экономическая преступность : сб. науч. труд. / под. ред. В. В. Лунеева, В. И. Борисова. М. : Юрист, 2002. С. 14–21.
4. Гилинский Я. И. Социально-экономическое неравенство как криминогенный фактор (от К. Маркса до С. Олькова). *Публичное и частное право*. 2010. № 5. С. 7–20.
5. Орлов Ю. В. Культурно-психологічні фактори екологічної злочинності. *Форум права*. 2017. № 3. С. 140–145. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_26.pdf (дата звернення: 17.03.2018).
6. Макаренко В. П. Проблема общего зла: расплата за непоследовательность. М. : Вузовская книга, 2000. 96 с.

Одержано 19.03.2018